

СРПСКА ЋИРИЛИЦА И КОНЦЕПЦИЈЕ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА У 19. ВЕКУ

1. Инвентар графема и релевантни критеријуми њихове селекције

Крајем 18. и почетком 19. в. настају различите концепције модерног српског књижевног језика, којима српски књижевници, пре свих, покушавају да превладају функционалне недостатке доситејевског славеносрпског језика: превелику заступљеност славенизама и позајмљеница (пре свега германизама) – неретко и на рачун домаћих синонима, тромост, компликованост и презасићеност китњасте барокне реченице, укалупљеност реда речи са пречестим глаголима у финалној позицији и сталним постпозицијама атрибута, и сл.

Напоредо са борбом за стварање функционално поливалентнијег израза тече и битка за стварање ефиксаније и лакше ћирилице, која ће делотворније одразити српски фонолошки систем и у којој неће бити нити сувишних нити двофункционалних или вишефункционалних графема: „Традиционална ћирилица, којом су Срби писали још и почетком XIX века, била је изразито неподесна азбука. Она је имала много више разних слова него што је у српском језику било гласова, а сачињавали су је знаци са врло различитим функционалним вредностима“ (Ивић П. 1998: 172). Почетком 19. в. интензивније се појављују различити, експлицитно или имплицитно дати, предлози за физиономију будуће српске ћирилице. Неретко је инвентар графема у тим предложеним моделима зависио управо од концепције књижевног језика за коју се аутор залагао, што се најдиректније одразило на судбину графема: <ѣ>, <ф>, <х>, <џ> и <щ>.

Судбина осталих „спорних“ графема (јерова, графема <й>, <я> или <ю>, графема за обележавање меких фонема /ђ/, /ћ/, /љ/ и /њ/, специфичних графема наслеђених из грчког алфабета и сл.) зависила је неупоредиво више од избора ортографског проседеа него од концепције књижевног језика, будући да је статус одговарајућих фонема био неспоран у књижевном језику.

2. Однос према позајмљеницама и славенизмима: толеранција и пуризам

Док су и офелиновски и доситејевски тип славеносрпског језика подразумевали високу фреквенцију позајмљеница, пре свега интернационализама,

германизама и турцизама, али и галицизама, хунгаризама и сл., статус овог лексичког слоја није био јасан у будућем књижевном језику, за који су сви предвиђали да ће бити неупоредиво чвршће утемељен у српском народном језику. Напрам језички толерантних писаца који су се благонаклоно односили према свим позајмљеницама, па и турцизмима (примери Доситеј Обрадовић, Вук Караџић и др.) стајали су језички пуристи (примери Милован Видаковић, Сава Мркаљ, Павле Соларић, Лука Милованов Георгијевић и др.), спремни да позајмљенице истискују синонимним посрбицама. Најбоље сведочанство о језичком деловању и једне и друге струје у читавом превуковском периоду дају речници Велимира Михајловића.¹

С обзиром на порекло, развој и фреквенцију појединих консонаната у српском језику, расправе о судбини позајмљеница у књижевном језику морале су наћи најдиректнији одраз и у предложеним инвентарима графема у реформисаној српској ћирилици. Стога је и статус графема <ф>, <ц>, а у одређеној мери и <щ>, зависио исључиво од односа нормативиста према позајмљеницама у којима су се ови консонанти појављивали, док је статус графеме <х>, осим наведеног, подразумевао још и концепцијско питање граница српског језичког простора.

2.1. Добро је познато да фонема /ф/ није прасловенска, тј. да се овај глас и по доласку Словена на Баклкан у њиховом језику могао чути само у сасвим специфичном лексичком слоју мотивисаних речи, тј. у ономатопејама (*фијук*, *фрктати* и сл.). После доласка на Балканско полуострво, фонема /ф/ почиње се путем језичких контаката устаљивати у систему, иако је често супституисана најсроднијим фонемама /в/ и /п/ (*Стефан* : *Стеван*, *Шћепан*). Велики број грецизама и латинизама (*филозоф*, *фратар* и сл.) већ се у средњем веку одомаћио у говору Срба, а /ф/ је кроз њих стекло статус фонеме у српском језику. Фреквенција ове фонеме нарочито је порасла након прихватања великог броја турцизама, од 15. в. надаље (*фес*, *филџан*, *фишеклија*, *фурунџија* и сл.), а кроз историју српског језика су томе допринели територијални и културни контакти са мађарским, немачким, француским, италијанским и др. језицима.

¹ Михајловић 1972, Михајловић 1974, Михајловић 1982, Михајловић 1984.

Све то условило је да се на специфичан статус графеме <ф> готово по правилу истиче у анализама азбуке, али јој нити један реформатор није проблематизовао будућу егзистенцију у систему. Мркаљ у револуционарној филолошко-ортографској расправи *Сало дебелого јера либо азбукопротрес* (Будим, 1810) кратко записује образложење за чување графеме <ф> у будућој ћирилици, на стр. 12: „Ф је стране ријечи.“ И Л. Милованов, Мркаљев пријатељ, има слично мишљење, које износи у делу *Опит настављења у српској сличноречности и слогомјерју или просодији*, наисаном 1810, али објављеном постхумно тек 1833. године у Вуковој редакцији. На исти начин, опште је познато, поступио је и В. Карацић у *Српском рјечнику* 1818. Док су Мркаљ и Милованов, пуристички настројени према турцизмима, првенствено мислили на /ф/ у интернационализмима грчког и латинског порекла, Вука су на чување ове графеме обавезивали и бројне лексеме оријенталног порекла према којима је био у *Српском рјечнику*, као и у читавој својој концепцији књижевног језика, био сасвим толерантан.

2.2. За разлику од фонеме /ф/, фонема /х/ наслеђена је из прасловенског језика, али је највероватније у периоду 17–18. в. дошло до њеног губљења у великој већини српских говора, захваљујући структурним и акустичко-артикулационим факторима. Наиме, будући да није имала звучног парњака и тиме стварала рупу у систему, тј. асиметрију у подсистему велара, ова фонема практично је била предиспонирана за губљење. Овом процесу допринела је и природа гласа, односно чињеница да је у питању безвучни веларни консонант. Фонема /х/ је након епохе губљења очувана само у деловима периферног, архаичног зетско-јужносанџачког (зетско-ловћенског) дијалекта, у говору муслимана у Босни и Херцеговини, као и у говору Дубровчана. Узроци стабилности ове фонеме у дијалектима били су различити. Док се у зетско-јужносанџачком дијалекту очувала као архаизам, на задржавање ове фонеме у говору муслимана пресудан је био утицај арапског језика (пре свега у свакодневним молитвама). У случају Дубровчана може говорити и о последици релативне изолованости од остатка говорника источнохерцеговачког дијалекта у залеђу, али и о истовременом утицају и страних језика и чакавског наречја на говор становништва које се првобитно бавило трговином, делатношћу које подразумева мноштво путовања и различитих језичких контаката. Тако су Дубровчани остали

једини говорници источнохерцеговачког дијалекта са фонемом /х/ у консонантском систему.

2.2.1. На социолингвистички контекст изговора /х/ у свакодневном споразумевању пажњу је скренуо Мркаљ у *Салу дебелогa јера* на стр. 12: „За Х сељани Србљи не знаду; но мало уљуднији почти свагда га изговарају, и ја га зато употребљавам.“ 2.2.2. Вођен стањем у матерњем тршићком говору, Вук све до 1836. није писао <х> у речима домаћег порекла. После спознаје да овај глас ипак постоји у народним говорима, почиње доследно писати и слово и у домаћим речима почев од 1836. Тиме је постигнута и виша системност, тј. правилност, парадигми у примерима типа *дух* : *духа* и сл. (Ивић П. 1998). Вишој фреквенцији фонеме /х/ у српском језику, додајмо, као и у случају фонеме /ф/, знатно су допринели турцизми: *хоџа*, *алах*, *сахат*, *михад*, *Халил* итд.

2.3. Статус фонеме /џ/ је добило тек у време продора турцизама у српски језик: *џамија*, *џезва*, *механџија*, *џилит* и сл. И пре тога се у домаћим речима типа *враџбина* (*врач-* + *-бина*), *наруџбина* (*наруч-* + *-бина*), *отаџбина* (*отач-* + *-бина*), *сведоџба* (*сведоч-* + *-ба*) и сл. појављивао исти глас, али је фонолошки гледано у питању био само алофон фонеме /ч/, добијен једначењем по звучности на морфемском споју основе и суфикса, тј. испред звучне фонеме /б/. У савременом српском језику је порекло лексема са фонемом /џ/ различито, па их има из енглеског, јапанског и др. језика. Међутим, крајем 18. и почетком 19. в. то су готово по правилу били турцизми, изузимајући сасвим ограничени фонд наведених домаћих речи. Како је у то време преовладавао морфонолошки ортографски проседе, домаће речи и нису задавале граfiјске потешкоће, будући да су писане са графемом <ч>: *врачбина*, *наручбина*, *поручбина*, *отачбина*, *сведочба* и сл. Стога је питање графематског решења за фонему /џ/ у пуној мери зависило од питања очувања или протеривања турцизама из српског књижевног језика.

Управо из наведених разлога занимљиво је погледати прво статус фонеме /џ/ у концепцијама српског књижевног језика, а потом и одговарајуће графематске реализације.

2.3.1. У понуђеном моделу ћирилице Мркаљ у *Салу дебелогa јера* није превидео графематско решење за фонему /џ/, како то неретко у литератури пише, већ јој – с

обзиром на сложену језичку ситуацију код Срба почетком 19. века – није могао одредити статус у књижевном језику на народној основи, а у црквеној ћирилици и рускословенском језику, задржаном у цркви, посебно слово није ни било потребно.

Из тога произлази да је статус фонеме /џ/ код Мркаља био у директној вези са концепцијом будућег књижевног језика, односно са два битна његова елемента: а) типом ортографије тј. правописа (морфонолошким или фонолошким); б) статусом турцизама. Уколико би се концепција будућег књижевног језика на народној основи базирала на морфонолошком правопису и пуризму упереном према турцизама, што је код Мркаља био случај, графематско решење за фонему /џ/ било би сасвим излишно. То у доброј мери потврђује језик писаца „крајишког круга“, језичких пуриста (Ивић П. 1998: 170) и истовремено и заслужних реформатора српске ћирилице: Саве Мркаља, Јована Дошеновића и Павла Соларића. У *Салу дебелогa јера* нема нити једне речи са фонемом /џ/. У Мркаљевим текстовима из 1817. појављују се свега две лексеме са фонемом /џ/. У њима је ова фонема обележена на два начина: а) графемом <ж> у лексеми /џигерица/; б) диграфом <чж> у лексеми /Маџар/. Ова решења су очигледно привремена и принудна, будући да их Мркаљ у *Салу дебелогa јера* није препоручио, нити је могао: рушила би и Мркаљев принцип одбацивања звукопроменљивих графема и систем диграфа. У Мркаљевој поезији нема лексема са фонемом /џ/.

2.3.2. Језичким пуризмом одликовао се и књижевнојезички приступ Л. Милованова, па стога чуди да је у понуђену азбуку унео и графему <џ>, и то као последњу, тридесету, у азбучном редоследу. Занимљиво је да Милованов нити једном речју у *Опиту* није прокоментарисао специфично порекло фонеме /џ/, као што је то учинио у случају фонеме /ф/. Ваља додати да рукопис *Опита* није сачуван, па да се стога не може знати ни понуђен изглед рукописне графеме <џ>.² За даља испитивања значајан је податак да се у основном тексту *Опита* графема <џ> појављује само у ретким лексемама са истом основом /маџар-/ (*Маџара* 15, *маџарски* 16, *Маџарске*

² Вук јој је, наравно, при штампању *Опита* дао већ устаљени изглед, не коментаришући стање у рукопису.

17, *Маџарскога* 123, *Маџарски* 125), док се у поглављу *Именна гг. пренумераната* појављује још двапут на стр. 134, у турцизму *казанџија*.³

2.3.3. Коначно, Вук у *Српском рјечнику* 1818. у српску грађанску ћирилицу уводи и графему <џ>, што је био неопходан поступак из два, Мркаљу сасвим супротна, разлога: а) због избора фонолошког правописа; б) због толерантног односа према турцизмима.

2.4. У одређеном смислу и статус руске графеме <щ> зависио је од концепције књижевног језика. Разлог томе лежи у чињеници да се ова графема појављивала искључиво као графематско обележје ортографски неадаптираних славенизама, од којих се већина неповратно, брже или спорије код појединих аутора, повлачила из књижевног језика, све док их радикалним резом из њега практично није уклонио реформатор Вук Караџић. Осим тога, графема <щ> стварала је додатни проблем јер је у славеносрпском језику имала две фонолошке вредности: а) /шт/, што је представљало наслеђе српскословенског језика, и б) /шч/, у којој се огледао утицај руског и рускословенског језика (*опита/опича, будуште/будушче* и сл.). Елиминисањем графеме <щ> истовремено је укидана двофункционалност графема, а писањем секвенце <шт> демонстрирало се опредељење за српски фонетизам код многих славеносрпских писаца, нпр. Јована Хацића (Суботић Љ. 1989: 94) или Јована Суботића (Милановић 2007: 97).

2.4.1. Мркаљ у читавом тексту расправе *Сало дебелогa јера* не употребљава графему <щ>, чак ни у оном делу штампаном неререформисаном азбуком. За њу Мркаљ експлицитно истиче, у фусноти на стр. 7, да има вредност /шт/, а не /шч/, „како неки веле“. Управо такву графематску супституцију Мркаљ има у славеносрбизму тј. чексичком хибриду на стр. 16 (*сштѣствовати*), у којем се поред српскословенске групе /шт/ истовремено појављује и рускословенски рефлекс полугласника /е/. У филолошком тексту *Предложенія противъ одбраненія*, објављеном седам година касније (Новине Србске, 48, 1817, 383–384), међутим, Мркаљ ову графему враћа у употребу у два славеносрбизма са истим кореном (*найсѣществелнiя* 383, *сѣщественни* 383).

³ Занимање двојице занатлија из Петриње записао је „скупитељ“ Василије Вуковић, а Милованов само пренео, очигледно без пуристичких интервенција.

2..4.2. Вођен истим разлозима као и Мркаљ, графему <щ> у инвентар ћириличких графема не укључује ни Л. Милованов, а на њеном месту пише <шт>: *обшти* 28, и сл.

2.4.2. Групу /шт/ у свим славенизмима који су се одомаћили и у народном језику (*свештеник*, *општи*, *општина*, *сушти*, *мошти* и сл.) Вук је, наравно, према фонолошком принципу (једна фонема = једна графема) обележавао графематском секвенцом <шт>.

2.5. И специфична грчке графеме, пре свих тита (тхета) и ижица, која су маркирале графематско-ортографски неадаптиране грецизме, почетком 19. в. бесповратно се губе из српске ћирилице. Будући да су имале исте фонолошке вредности, /т/ и /и/, као и друге, словенске графеме у систему, тита и ижица су се показале као сувишне, будући да се грчко порекло адаптираних лексема у овом случају показивало као ирелевантно.

3. Обједињавање српског језичког простора на нивоу графије ни ортографије

Специфичност српског језичког простора представља постојање два *изговора*, *екавског* и *ијекавског*, узрокованих различитом судбином фонеме јат, односно појавом њених различитих рефлекса: /e/ у екаваца и /је/ и /ије/ код ијекаваца. Изговорну разједињеност говорника српског језика поједини реформатори покушали су графијско-ортографски превладати чувањем графеме у етимолошком положају, уз могућност њеног различитог читања. Ову идеју помиње већ ијекавац Сава Мркаљ

3.1. Сава Мркаљ је из своје реформисане ћирилице у *Салу дебелого јера* одстранио графему <ѣ>, пишући у етимолошком положају фонеме јат ијекавске рефлексе. Будући да је био ијекавац, на стр. 7 *Сала дебелого јера* графему јат класификује међу „многозвучна писмена”: „ѣ пако свагда је либо **Нѣмачко** је знаменуе“. Већ је у литератури вођена полемика о статусу графеме јат у Мркаљевој концепцији, тј. о питању да ли је реформатор желео графијско-ортографску унификацију књижевног језика, којом би се превазишле изговорне разлике међу Србима: „Пјесму *Својему љубезному цвијећу* Мркаљ је снабдио напоменом да његово ѣ може Сремац (тј. екавац) већином као *е* изговарати, што значи да је њен основни изговор био *јекавски*“ (Маројевић 1999: 85). У Мркаљевим текстовима из 1817. (*Палинодія*

либо обрана дебелого њ и Предложенія противъ одбраненія) ортографска решења примера са етимолошким јатом нису доследна и могу се поделити у четири групе: а) примери са графемом јат: **б] ле** 326, **бес] ду** 326, **испов] дити** 327, **саг] шіо** 327, **р] чи** 327, **ум] ренни** 328, **ум] сто** 328, **сл] д8е** 383, **м] ста** 383; б) примери са графемом <е> на месту јата у појединим лексемама, у складу са праксом славеносрпских писаца са тла Војводине: човек 326, човечію 326;⁴ в) пример са графемом <и> на месту етимолошког јата, опет у складу са фонетизмом речи код славеносрпских писаца са тла Војводине: гди 384; г) примери са ијекавским рефлексом јата, у складу са Мркаљевим говором: діела 326 (х 2), діела 383, најпріе 384, пріе 384. Међу примере типичне за ијекавски изговор спада и фонетски икавизам: цью 328; Цью 384.

3.2. Лука Милованов Георгијевић, пишући 1810. *Опит наставлења к Србској сличноречности и слогомјерју или просодији*, у своју реформисану ћирилицу од 29 тј. 30 графема не уноси јат и тај потез не коментарише, а на месту ове фонеме налазе се ијекавски облици.⁵

3.3. Вук Караџић је за основу књижевног језика селектавао источнохерцеговачи дијалекат, ијекавског изговора, и у предговору *Српског рјечника* (1818) аргументовао свој поступак. Будући да би задржавање графеме јат у српског ћирилици код Вука представљало нарушавање фонолошког принципа да се једном графемом означава једна фонема, Вук је морао одустати од тог графематског решења.

3.4. И док је Вук Караџић кренуо путем Саве Мркаља и Луке Милованова и на месту јата писао рефлексе карактеристичне за ијекавски изговор, ослањајући се на матерњи источнохерцеговачки дијалекат у функцији основе књижевног језика, славеносрпски писци, вођени етимолошким принципом, најчешће су писали графему јат у етимолошком положају, често је, грешком тј. вођени матерњим изговором, замењујући графемом <е> (Суботић Љ. 1989: 55, Милановић 2007: 70–74).

⁴ Исту основу са графемом <е> на месту етимолошког јата пишу касније често и други, нпр. Јован Хацић: *човекъ, човека* (Суботић Љ. 1989: 57), Јован Суботић: *човека* (Милановић 2007: 72) итд.

⁵ Различит број јединица графичког система условљен је статусом графема за обележавање /и/ и /ј/, јер сам Милованов на стр. 12 у коментару суда да „дакле битиће 29. писмена“: „Ако умемо да И, І, јесу два знака, онда ће бити у Србском језику равно 30. писмена. Прекрасно и знаменито число.“

3.5. Специфичан изузетак код Срба представља књижевник и научник Јован Суботић, који је и после преласка на Вукову реформисану ћирилицу у њој задржао јат у етимолошком положају, желећи тиме да постигне графичко-ортографско јединство говорника српског језика у писању. Занимљиво је да је таквом азбуком Ј. Суботић штампао своја дела све до смрти, па је имамо и у последњем делу објављеном за живота, роману *Калуђер* из 1881. године.

Суботићева одлука о задржавању графеме <Ѓ> у етимолошкој позицији имала је и своју предисторију. Познато је да је ова графема карактерисала графију свих предвуковских писаца све до Мркаљеве реформе из 1810. године, а и дуго после ње, будући да су се славеносрпски писци у овом сегменту определили за етимолошки принцип. Идеју о задржавању графеме јат, са могућношћу њеног различитог читања тј. изговора, изнео је, поред Јована Суботића, и Јован Стејић 1849. године.

На разлоге зашто ова концепцијска идеја није прихваћена можда најбоље упућују релевантни коментари Суботићеве реализације. Познати српски књижевник Јаков Игњатовић је у *Мемоарима* оставио сведочанство о Суботићевом инсистирању на преношењу графеме јат у својим радовима приликом штампања *Летописа* Матице српске за 1854. годину: „Субота [Субота Младеновић, сарадник *Летописа* – прим. А. М.] није смео поправљати списе дра Суботића, архимандрита Поповића и подобних, јер им је првенство признавао” (Игњатовић 1988: 458). Многи су се томе већ противили, па и сам Игњатовић, који јат сматра непотребном графемом при писању народним језиком: „У то доба мени није било по ћуди како је Суботић писао. Суботић је употребљавао Ѓ, а тај дифтонг није ми ишао у главу, кад се чисто српски пише” (Игњатовић 1988: 458). Андра Николић је такође критиковао Суботићево графематско и ортографско решење за јат у роману *Калуђер*:⁶ „Између осталих погрешака да забележим оне које се непрестано провлаче кроз све дело. Писац, као што је познато, пише Ѓ онде где се у српском

⁶ А. Николић је и сам експериментисао са решењима, па је при приређивању Доситејевих *Басни* 1894–1895. на месту етимолошкога јата штампао задебљано *е*, типографски другачије од стандардног, на шта је указао Павле Поповић.

језику тај глас изговара различно по дијалектима. Ма да ово нема разлога, и према самом овом је неследственост што писац пише *видити, живити, летети, желити*” (Николић А. 1938: 175). На недоследности у писању јата указао је Љубомир Стојановић при приређивању Суботићевих епских песама, истакавши да „га пише негде где не треба, нпр. *доклџ, одавдџ, сџдло* (ово јамачно по руском), *Млџтчићи* итд., а нема га понегде где би требало, нпр. *престол, вређат’, донели, теме, вештина*, итд.“ (Стојановић 1975: 368).

Са друге стране, било је и оних интелектуалаца који су и у 20. в. хвалили замисао о графема јат као графематском помирителју српских књижевнојезичких разлика. Јован Скерлић је 1913. године, што је мање познато, изразио позитивно мишљење о Стејићевој и Суботићевој идеји: „Можда је било најбоље оно што је др Јован Стејић предлагао 1849, а чега се Јован Суботић држао још 1881: да треба задржати слово *џ*, па нека га изговара како је ко научио *и, је* или *е*” (Скерлић 1964: 357).

3.6. И Игњат Брлић, хрватски интелектуалац, илирски првоборац и поборник Вукових идеја, залагао се за српско-хрватску ћирилицу једнаку Суботићевој, којом би се превазишле разлике везане за рефлексе јата: „Ја с моје стране не могу никаква узрока наћи да опет не примим Вукову азбуку, само са задржавањем јат-а, које је он избацио“ (Новак 1967: 105).

4. Судбина осталих графема из славеносрпске ћирилице заправо је зависила од одабраних ортографских проседеа (Суботић Љ. 1991). Тако је нпр. писање јерија, као и јата, било условљено историјским проседеом. Историјски и етимолошки принцип одбацивани су од стране реформатора на рачун фонолошког, што је условило одбацивање великог броја сувишних графема. Мркаљ на стр. 15 свога *Сала дебелога јера* експлицитно наводи 15 графема које је „испустио“, али мисли при томе само на црквену ћирилицу. Ако се у обзир узме и грађанска, тај број расте.

4.1. Писање јерова у позицији иза сугласника несумњиво представља пример историјског принципа у ортографији. Јерове су, познато је, спорадично у писању испуштали и Мркаљеви претходници у реформи ћирилице: Сава Текелија, Павле Соларић, Јован Дошеновић и др. (Ивић П. 1998: 173). Системски је дебело јер из

ћирилице одстранио, што је подвучено и насловом, С. Мркаљ, док је танко јер сачувао само у склопу диграфа за означавање меких консонаната, што је већ била распрострањена пракса. Каснијом реконструкцијом предбиђене граfiјске норме у радовима из 1817, Мркаљ је предвидео две нове грефеме у систему: <ъ> и <ръ>. Функција прве је да означи полувокалски елемент, најпре у предлозима *въ*, *къ* и *съ*, док је диграфом обележио вокално /р/ испред вокала, које се у тој позицији нашло после гунљења /х/ (*на врѣу*, *врѣови*, *съ врѣа* и сл.). Тиме је инвентар графема у Мркаљевој реформисаној српској ћирилици порастао на 31, међу којима је пет диграфа: <лъ>, <нъ>, <дъ>, <тъ> и <ръ>. Функција јерова у склопу диграфа у складу је са руском и рускословенском нормом: танким јером обележени су меки гласови, док је тврдо вокално /р/ испред вокала маркирано дебелим јером. Вук је прихватио не само Мркаљево решење обележавања вокалног /р/ испред, али и иза вокала (Младеновић 2008: 288).

4.2. Обележавање сонанта /ј/ било је најкомпликованији проблем не само српске ћирилице.⁷ Системски га је први пут решио С. Мркаљ кроз доследну употребу <ѣ> у било којем графематском контексту са истом вредношћу /ј/, понудивши решење за црквену ћирилицу, али несумњиво истовремено мисливши и на грађанску. Већ је Мркаљево решење укинуло потребу за задржавањем графема Вук Карацић је ово решење, са мало истинских научних аргумента, одбацио у корист латиничне јоте, навукавши истовремено на себе непотребан гнев и црквене и грађанске интелигенције.

4.3. Системност у графематском обележавању фонема /ђ/, /ћ/, /љ/ и /њ/ помоћу диграфа у чијем ће склопу бити танко јер опет је први препоручио Мркаљ 1810. године, одмах истакавши да су у питању привремена решења. Незадовољство је произишло из чињенице да су ипак у питању диграфи, а опрез при нуђењу нових графема налагале су му две околности: техничка немогућност изливања нових слова у штампаријама, као и незадовољство Срба у западним областима због графематских иновација, у којем су наслућивали скривени утицај латинице. Коначно, тј. савремено уобличење ових графема, <ђ>, <ћ>, <љ> и <њ>, понудио је В. Карацић 1818. у *Српском рјечнику*, а познато је да му је решење за <ђ> понудио

⁷ В. Ђорђевић 1990, Поповић М. 1981.

Лукијан Мушицки, да је изабрао <ћ> као најбољу постојећу солуцију у српској традицији, а да је <љ> и <њ> сам створио сливањем диграфа из грађанске ћирилице у једну графему.

5. Тако је коначно 1818. Вук Караџић осмислио српску грађанску ћирилицу која је готово у свим детаљима идентична савременој, у чијем инвентару је 30 графема.⁸ Српским ђацима и студентима, сведоче дискусије са њима, делује из савремене перспективе као да је то било и једино могуће и једино природно решење, али је, надамо се да је и ово излагање показало, физиономија савремене српске ћирилице могла бити и другачија, барем у појединим цртама.

⁸ Постоје су и поједине маргиналне разлике: временом су одбачена решења <рѣ> и <ѣр> за вокално /р/ испред и иза вокала, графема <ѣ> доживала је одређене „дизајнерске“ корекције, задржавши основно графематко решење, и сл.